

DIE MOEDERTAAL VAN JESUS*)

I. 'n Kort geskiedenis van die probleem:

Anderhalf eeu lank het geleerdes aangeneem dat die enigste taal wat deur die breë volkslae in Palestina gepraat is in die tyd van Jesus, Aramees was.

In 1817 het De Wette onder andere geskrywe: „Die benaming Hebreus kom vir die eerste keer in die Apokriewe Boeke voor. Maar daar beteken dit die heersende volkstaal Aramees, wat teen daardie tyd (die tyd toe die Apokriewe ontstaan het) reeds die plek van die ou Hebreus ingeneem het”.¹⁾

Dit was veral die geleerde G. Dalman uit die Skandinawiese lande wat in twee werke met krag betoog het dat Aramees die volkstaal in die tyd van Jesus was.²⁾

Uit ons eie midde is dit prof. dr. S. du Toit wat in 'n rede by die oordrag van die rektorat van die Teologiese Skool in 1943 ook die oortuiging uitgesprek het dat die algemene omgangstaal in daardie tyd Aramees was. Prof. Du Toit het tot die volgende konklusie gekom: „In die tyd van die omwandeling van Jesus was Hebreus reeds lank nie meer die lewende taal van Palestina en aangrensende gebiede nie. Elke Jood het Aramees dus as sy moedertaal geleer, en eers wanneer hy groot genoeg was om te kan lees en skrywe, het Hebreus bygekome”.³⁾

Volledigheidshalwe — en eerlikheidshalwe — moet bygevoeg word dat spreker self ook dié opvatting gehuldig het in sy „Jesus en die Kanon van die Ou Testament” ongeveer 'n dekade gelede.⁴⁾

Nou het daar in die laaste aantal jare 'n verandering gekom in hierdie opvatting as sou Aramees die enigste

*) Inouurele rede gelewer by die aanvaarding van 'n professoraat in Semitiese Tale aan die Potchefstroomse Universiteit vir C.H.O. op 30 Augustus 1963.

volks- en omgangstaal in die tyd van Jesus was. Geleerdes het tot ander insigte begin kom.⁵⁾ Ook moet nie vergeet word nie dat die ontdekking van die Dooie See-rolle in die laat veertiger jare, ook lig gewerp het op die taaltoestande in Palestina aan die begin van ons Christelike jaartelling.⁶⁾

II. Die taaltoestande in Palestina ten tyde van Jesus:

Opsommenderwys kan spreker herhaal wat hy in 1950 geskrywe het: Algemeen word aangeneem dat in die dae van Jesus se omwandeling en optrede in Palestina, daar drie tale bekend was nl. Hebreeus, Aramees en Grieks, met Latyn in 'n mindere rol. Ons probleem is: wat was die verhouding onderling tussen dié tale en wat was die verhouding van Jesus teenoor die tale?⁷⁾

A. Wat *Latyn* betref, blyk dit uit die Nuwe Testament dat die Jode en Jesus verskillende Latynse woorde oorgeneem het, soos „legio” — legioen. Volgens Mattheüs 26 : 53 sê Jesus vir Petrus: „Of dink jy dat ek nie my vader kan bid, en Hy sal vir My meer as twaalf legioene van engele beskikbaar stel nie?”

Volgens Mattheüs 22 : 19 het Jesus aan die Fariseërs in verband met die vraag of aan die keiser belasting betaal moet word, gesê: „Geveinsdes, waarom versoek julle My? Wys My die belastingmunt. En hulle het vir Hom 'n penning gebring”. „Belastingmunt” is letterlik „die muntstuk van die sensus” (Latyn: census). 'n „Penning” is „denarius” in Latyn. Dit is die letter d in die kombinasie £. s. d.

In Mattheüs 5 : 26 praat Jesus van 'n oortjie: „Voorwaar Ek sê vir jou, jy sal daar (die gevangenis) sekerlik nie uitkom voordat jy die laaste oortjie betaal het nie”. Die „oortjie” is die Latynse „quadrans”.

Maar, al het die Jode en Jesus sekere Latynse woorde oorgeneem van die Romeine, was Latyn hoofsaaklik beperk tot die Romeinse besettingsleër in Palestina. Jesus het sekerlik wel met Latyn in aanraking gekom, maar of Hy dit ooit gepraat het, is hoogs twyfelagtig.⁸⁾

B. Wat *Grieks* betref is dit bekend dat dit die om-

gangstaal van die wêreld was in die tyd van Jesus. Grieks is die taal waarin die Nuwe Testament tot ons gekom het. Dat Jesus in Palestina met Grieks in aanraking sou kom, spreek vanself. Sommige geleerdes beskou dit as moontlik dat Jesus dit ook geleer het⁹) en selfs ook gebruik het wanneer die omstandighede dit vereis.¹⁰)

Wanneer Jesus voor Pilatus verskyn en laasgenoemde Hom ondervra, vind daar 'n kort wisseling van woorde tussen die swygsame Jesus en Pilatus plaas. Uit die Evangelie-verhale (Matthéüs 27 : 11 v.v.; Markus 15 : 1 v.v.; Lukas 23 : 1 v.v.; Johannes 18 : 28 v.v.) kry 'n mens nie die indruk dat daar van 'n tolk gebruik gemaak is nie. Indien êrens dan het Jesus hier Grieks gepraat.

Maar al kon Jesus dus blykbaar Grieks verstaan en praat, bly dit egter onwaarskynlik dat dit sy moedertaal was. In sy kennis van Grieks was Jesus blykbaar een met die inwoners van, ten minste Jerusalem (indien nie die hele land nie). Dit blyk uit die volgende insident:

Toe Paulus op die tempelterrein gevange geneem word, vra hy verlot van die hoofoffisier om die volk toe te spreek. „En toe hulle hoor dat hy hulle in die Hebreeuse taal toespreek, was hulle nog stiller” (Handelinge 22 : 2). Wat het die skare verwag? Van Paulus is gesê: „Dit is die man wat orals aan almal dinge leer teen die volk en die wet en hierdie plek. Hy het ook nog Grieke in die tempel gebring en hierdie heilige plek ontheilig” (Handelinge 21 : 28). Van hierdie man het die skare daar op die tempelterrein verwag dat hy hulle sou toespreek in *Grieks* en blykbaar sou hulle hom verstaan het.

Sebna en Joa vir die rábsake: Praat tog met u dienaars blykbaar Grieks verstaan en praat wanneer nodig. Maar niemand sal beweer dat dit sy moedertaal was nie.

C. Wat *Aramees* betref, gee ons eers 'n kort *historiese oorsig* van die geskiedenis van hierdie taal:

2 Konings 18 : 26 is 'n aanknopingspunt. Dit is in die tyd van Hiskia, ongeveer 700 v.C. Die Assiriërs beleër Jerusalem. „Toe sê Eljakim, die seun van Hilkia, en Sebra en Joa vir die rábsake: Praat tog met u dienaars Aramees, want ons verstaan dit; en moenie met ons Joods praat voor die ore van die manskappe wat op die

muur is nie". Hieruit blyk dat in 700 v.C. Aramees ten minste in hofkringe in Jerusalem, verstaan en gepraat is.

Nou weet ons verder dat Darius die Pers in die sesde eeu v.C. Aramees tot die taal van die hele ryk gemaak het. Die Aramese gedeeltes van die boek Daniël (2 : 4b—7 : 28) en die boek Esra (4 : 8—6 : 18 en 7 : 12—26) is in hierdie Ryks-Aramees geskrywe. In hierdie taal het ook tot ons gekom die Targum Onkelos van die Babiloniese Jode. By Lagis, ongeveer 40 km. noord van Jerusalem, is daar dokumente in die Aramese taal gevind wat stam uit die vyfde eeu voor Christus.

Na die val van die Persiese Ryk het Aramees in twee soorte dialekte ontwikkel, nl. Wes-Aramees en Oos-Aramees. Onder Wes-Aramees word gereken die taal van die Talmud van Jerusalem, sekere Joodse inskripsies, die taal van die Samaritane en die Christelik-Palestynse Aramees. Tot die Oos-Aramees behoort Siries, die Aramees van die Babiloniese Talmud en Mandeës.¹¹⁾

b. Die belangrike vraag is nou: Wat was die posisie van *Aramees in Palestina ten tyde van Jesus?* 'n Byna oorweldigende — om nie te sê verpletterende — getuienis word aangevoer om te bewys dat Aramees die Algemene volks- en omgangstaal in die hele Palestina was met uitsluiting van Hebreeus.

Daar word gewys op die volgende:¹²⁾

1. Aramese plekname soos Betésda (Johannes 5 : 2), Gábbata (Johannes 19 : 13), Golgota (Johannes 19 : 7) en Akel-Dama, in Afrikaans vertaal as Bloedgrond (Matthéüs 27 : 8).

2. Die gewoonte om die Hebreeuse teks van die Boeke van Moses oor te sit in Aramees sodat die volk dit kan verstaan, word in die tweede eeu na Christus reeds as oeroud veronderstel. Aan hierdie gewoonte dank ons die ontstaan van die Targums.

3. Die naam Fariseërs wat 'n weergawe van die Aramese perišajja en die benaming sabbat of sabbata wat 'n weergawe van die Aramese šabbeta is.

4. Die Joodse oorlewering waarvolgens Aramees ook in die tempel gebruik is.

5. Ou offisiële stukke in Aramees, bv. die „vasterol“

wat vervaardig is tydens die eerste Joodse opstand teen die Romeine in die jare 66—70 na Christus, en die sendbrief van rabbi Gamaliël II (oorlede in 110 na Christus) aan die Jode van Suid-Judea, Galilea en Babilonië.

6. Die taal van openbare dokumente by koop, verpating, skuld ens. wat in Aramees was.

7. Die feit dat in die tyd van Jesus die ou-Hebreeuse skrif van die Ou Testament reeds deur die Aramese skrif vervang is. Wisseling van skrif veronderstel wisseling van tale.

8. Die sinsbou en die woordeskat van die Mišna-Hebreeus wat wys dat dit deur Aramees-denkende Jode geskep is.

9. Die gebruik van die Aramese „Rabboeni” deur Maria Magdalena (Johannes 20 : 16) en „Rabboni” deur Bartimeus, die blinde man van Jerigo.

10. Die bewering dat die Rabbyne hulle in die onderwysing van die volk van die Aramese taal bedien het.

11. Die bewering dat die Joodse geskiedskrywer Josephus sy werk, „Die Joodse Oorloë”, oorspronklik in Aramees geskryf het en dat hy self ook Aramees gepraat het.

12. Die verklaring dat Petrus homself aan die diensmeisie van die hoëpriester verraai het deur sy „spraak” (Matthéüs 26 : 73), wat dan verstaan word as 'n Galilese dialek van die Aramese taal.

Uit die voorgaande word dan deur baie gekonkludeer dat Aramees, en Aramees alleen, die omgangstaal in Palestina in die tyd van Jesus was.

c. *Beoordeling* van die voorgaande.

Spreker kan saamstem dat Aramees sekerlik deur baie en in wye kring gepraat is in die tyd van Jesus. Aramees is beslis ook in geskifte en dokumente gebruik.

Maar dat Aramees die enigste omgangstaal was met uitsluiting van Hebreeus, kan nie aanvaar word nie. Tewens daar is onteenseglike bewyse dat dit nié die geval was nie. Hebreeus was nog 'n lewende taal in die tyd van Jesus.

Voor hierop verder ingegaan word, word eers gewys op swakhede in sommige van die argumente wat aange-

voer word deur die voorstanders van die „Aramese” opvatting:

Die vernaamste swakheid van die hele „Aramese teorie bestaan daarin dat met al die argumente slegs bewys word dat Aramees die *skryftaal* was. (Sien veral 5. en 6. hierbo). Of dit ook die algemene (en enigste) omgangstaal was wat deur alle lae van die volk gepraat is, bly daarmee nog 'n vraag.

Hier kan verwys word na die voorbeeld van Latyn wat vir baie eeue die literêre taal van Europa was. Maar niemand sal beweer dat Latyn die populêre spreektaal in daardie tyd was nie.

Wat punt 7 hierbo betref kan spreker nie saamstem dat die vervanging van die Hebreuse skrif met Aramese skrif in die tyd van Jesus, noodwendig vervanging van Hebreus as spreektaal met Aramees as spreektaal veranderstel nie.

Wat punt 8 betref, naamlik Aramese invloed op die sinsbou en woordeskat van die Mišna-Hebreus, is spreker van oortuiging dat die Aramese invloed oordryf word en dat die Mišna-Hebreus beskou moet word as 'n dialek van Hebreus wat deur die rabbyne geskep is in aansluiting by die Hebreus van die Ou Testament en onder beïnvloeding van die Hebreuse spraaktaal van die tyd, soos verderaan aangetoon sal word. (Sien hier onder).

Spreker stem dus ook nie saam dat die rabbyne (sien punt 10 hierbo) die volk in Aramees onderrig het nie. Die feit dat Aramese woorde uit die mond van rabbi's soms in Aramees in die Mišna aangehaal word, bewys slegs dat die rabbi's, wat hulle in die reël van Mišna-Hebreus bedien het, ook Aramees geken en gebesig het. (Sien hier onder).

Wat punt 11 betref — die taal van Josephus — sal spreker verderaan aantoon dat dit Hebreus en nie Aramees was nie.

Wat punt 12 betref — die spraak van Petrus wat hom as 'n Galileër uitkenbaar sou maak — kan net sowel beweer word dat Petrus as gevolg van sy *Hebreuse*

dialek deur die Arameessprekende diensmeisie uitgesien is.

Ons konkludeer dus dat sommige van die argumente wat aangevoer word, wankel staan en in elk geval nie onteenseglik bewys dat Aramees *alleen*, die volkstaal was nie.

D. *Hebreeus*:

Die bewyse dat *Hebreeus* gewis nog 'n lewende taal was in die tyd van Jesus is:

a. Die bestaan en gebruik van die Mišna-Hebreeus in sy tyd.

b. Die Hebreeuse briewe van die Joodse rebel Simon bar Koshba uit die jare 132—135 na Christus.

c. Die ander Hebreeuse Dooie See-rolle uit die laaste eeu voor en die eerste eeu na Christus.

d. Sekere getuienisse uit die Joodse Talmud.

e. Die getuienis van die Joodse geskiedskrywer Flavius Josephus.

f. 'n Mededeling van die Evangelie-skrywer Lukas in Handeling 21 : 40.

g. Die getuienisse aangaande die bestaan van 'n Evangelie van Mattheüs in Hebreeus in die eerste eeu van ons jaartelling.

a. Die bestaan van die Mišna-Hebreeus, die taal van die Rabbyne, in die eerste twee eeue van ons Christelike jaartelling. (Die Mišna is die opgetekende uitleg en toepassing van die Wet van Moses. Eers is dit mondeling oorgedra van die leraars op hulle leerlinge, maar teen die einde van die tweede eeu is dit skriftelik vasgelê. Die Mišna vorm 'n deel van die Talmud):

In die tyd van Jesus het die Rabbyne hulle van hierdie Mišna-Hebreeus in die wetskole bedien. Ons kan ons die ontstaan daarvan só voorstel:

Die Tannaïete of wetsuitleggers het nie net geleerde diskussies in die skole gevoer nie, maar ook mondelinge onderrig aan die volk gegee. Hier moet veral gedink word aan daardie element van die Mišna wat die Halaka (voorskrifte vir eie praktiese lewenswandel) genoem word. Die is te begrype dat die rabbis by die volksonderrig oor-

spronklik aangesluit het by die taal van die Wet. Maar al meer moes woorde en uitdrukkinge uit die Hebreeuse spreektaal oorgeneem word. Hierdie Hebreeuse spreektaal was vanselfsprekend nie die klassieke Hebreeus van die Ou Testament nie, maar die dialek wat destyds gepraat is.

Die taal wat die rabbi's in die Mišna-Hebreeus geskep het was nie 'n direkte voortsetting van die Bybelse Hebreeus nie, maar as 't ware 'n nuwe taal wat begin het as spreektaal (van die rabbi's), wat steeds gevoed en beïnvloed is deur die spreektaal (van die volk) en wat later vasgelê is in die Mišna.¹³⁾

Hoedanig was hierdie Mišna-Hebreeus in vergelyking met die Bybelse Hebreeus en die Aramees? Die verskil tussen Bybelse Hebreeus en Mišna-Hebreeus is opvallend en treffend. Die verskil toon hom in grammatika, woordeboek en styl.

Dit is wel tot 'n mate waar dat die Mišna tekens daarvan toon dat dit deur Aramees-denkende Jode geskep is soos die aanhangers van die „Aramese” teorie beweer (sien hier bo). Dit is waar dat Aramese beïnvloeding 'n rol gespeel het; maar, die verskil tussen die Bybelse en die Mišna-Hebreeus is nie slegs te danke aan Aramees nie, maar moet gesien word as die ontwikkeling van 'n *dialek*, 'n taal geskep deur die wetsleraars en beïnvloed deur die Hebreeuse volkstaal. Wat sinsbou betref kan die Mišna-Hebreeus bestempel word as 'n eenvoudige, ongekunstelde idioom. Wat woordvorme betref is dit byna altyd moontlik om die verband op te spoor tussen 'n woordvorm in die Mišna en sy prototipe in die Bybel, veral die latere volke daarvan.¹⁴⁾

Die ontstaan van die Mišna-Hebreeus kan inderdaad gesien word as 'n bewuste opposisie teen die oorheersende plek wat Aramees al meer begin inneem het. Die bestaan van die Aramese Targums het mettertyd ook 'n voldonge feit geword. Dat die rabbi's nie hiervan gehou het nie, is te begrype. Daarom skeep hulle hul eie taal.¹⁵⁾ En by rabbi Mür vind ons 'n pleidooi vir die behoud van Hebreeus onder die vromes.¹⁶⁾

Die Mišna-Hebreeus het al meer kunsmatig geword

na mate dit al meer teruggedring is en beperk is tot binne die mure van die wetskole. Dit het meer-en-meer 'n „kulturele” taal geword waarin leenwoorde uit Aramees en Grieks en deels ook uit Latyn oorgeneem is. Die rabbi's moes ook al meer nuwe „wetenskaplike” terme skep.

Die Mišna kan vergelyk word met die taal van Luther. Hy het van die gewone volkstaal oorgeneem en dit verhef tot 'n mondeling-literêre kommunikasiemedium.¹⁷⁾

Die Mišna kan ook vergelyk word met die taal van die Afrikaanse Bybel: Dit is geneem uit die volkstaal, maar „gesalf” in diens van die Woordenopenbaring van God. In sover as wat die Afrikaanse kanseltaal die Afrikaanse Bybeltaal as voorbeeld voor oë hou, kan dit ook genoem word 'n soort Afrikaanse Mišna.

Die Mišna lê ook nog getuienis af van die naasbestaan van Hebreeus en Aramees:

Die rabbi's wat gewoonlik Mišna-Hebreeus gebesig het word soms letterlik in Aramees aangehaal. Vir ons onderwerp is dit belangrik dat Aramees die Hebreeuse spreektaal eers finaal begin verdring het teen die middel van die tweede eeu ná Christus, ná die tweede mislukte opstand van die Jode teen die Romeine, 132—135 na Christus. En wat die Mišna-Hebreeus betref, dié is eers finaal in die Talmud verdring deur Aramees in die middel van die derde eeu in die Gemara, daardie deel van die Talmud wat gevolg het ná die Mišna.¹⁸⁾

b. 'n Tweede bewys dat Hebreeus nog 'n lewende taal was in die tweede eeu na Christus is die briewe van die Joodse rebel Simon bar Koshba uit die jare 132—135 na Christus. Hierdie briewe is in 1952 aan die Dooie See ontdek in die Wadi (droë lopiespruitjie) Murra-ba'at. Dit is opmerklik dat die taal van die Bar Koshba-briewe dié van die Mišna is. Dit wil voorkom of hierdie teologie-taal ook aangeneem is deur ekstremistiese nasionaliste en ook tot politieke taal gemaak is.¹⁹⁾

c. Die ander Dooie See-rolle wat soveel belangstelling uitgelok het, selfs ver buite die kring van teoloë en Semitici, het ook nog vir 'n ander bewys gesorg dat Aramees in die eerste eeu Hebreeus nog nie heeltemal verdring het nie. Hier word bedoel die Dooie See-rolle

wat in Wadi Qumran en Khirbet Qumran (die klooster-ruïnes van die Dooie See-sekte) ontdek is. Die taal van hierdie rolle is nie soos die Mišna-Hebreeus nie, dit is ook nie soos die klassieke Ou-Testamentiese Hebreeus nie hoewel dit daarby aansluit, veral by die latere boeke van die Ou Testament. Die Dooie See-sekte was blykbaar „puriste” in taal en in godsdienst. Hulle het nie alleen die voorvaderlike taal suiwer bewaar nie, maar hulle het hulleself en hulle godsdienst beskou as die ware Israel en die ware geloof.²⁰⁾

d. Nie net deur vorm nie, maar ook deur inhoud, lê die Talmud getuigenis af van die bestaan en gebruik van Hebreeus in die tyd van die tweede tempel. Verskillende voorbeelde kan aangehaal word.²¹⁾ Maar een voorbeeld, die woorde van rabbi Jonatan van Beit Gubrin, is genoeg. Hy het gesê: „Vier tale is baie geskik daarvoor dat die wêreld hulle sal gebruik. Hulle is: die vreemde taal (dit is Grieks) vir sang; Romeins (dit is Latyn) vir oorlog; Siries (dit is Aramees) vir treurliedere; Hebreeus vir toesprake. Sommige sê selfs Assiries om in te skrywe”.²²⁾

e. Die Joodse geskiedskrywer Flavius Josephus se geskrifte het tot ons gekom in die Griekse taal. Josephus verwys meermale na die „Hebreeuse tongval”, die „Hebreeuse dialek of taal” ens. Nou was dit gewoonte onder geleerdes om te beweer dat Josephus hiermee nie die Hebreeuse taal bedoel het nie, maar die taal van die Hebreërs, wat veronderstel was Aramees te wees. Etlike voorbeelde wat bewys dat Josephus inderdaad Hebreeus bedoel kan aangehaal word.²³⁾ Een voorbeeld is veral insiggewend: In sy *Bellum Judaicum* (Joodse Oorlog) VI. 2. 1. § 96 vertel Josephus dat hy gedurende die Joodse opstand, op bevel van die keiser die oproerige skare moes toespreek. Wanneer Josephus dan sê dat hy die boodskap van Caesar in Hebreeus oorgedra het, bedoel hy inderdaad Hebreeus, die „taal van die vaders” soos hy dit ook noem, en niks anders as Hebreeus nie. Die skare verstaan hom. Hebreeus was in hierdie tyd dus nie net skryftaal nie, maar nog steeds gesproke taal onder die menigte.²⁴⁾ Hierdie voorval het hom aangespeel in die sestiger jare van

die eerste eeu van ons jaartelling gedurende die eerste opstand van die Jode teen die Romeinse gesag.

f. Etlke jare vroeër het die apostel Paulus ook 'n oproerige skare toegesprek op die Tempelsterrein in Jerusalem waar hy gevange geneem is. Toe dit hom toegelaat is om die volk toe te spreek „gaan Paulus op die trappe staan en wink met die hand vir die volk. En nadat daar 'n groot stilte gekom het, het hy hulle in die Hebreeuse taal toegesprek . . . En toe hulle hoor dat hy hulle in die Hebreeuse taal toesprek, was hulle nog stiller” (Handelinge 21 : 40 en 22 : 2). Daar is werklik geen dwingende rede om aan te neem dat hier iets anders as die *Hebreeuse* taal bedoel word nie, en nie die taal van die Hebreërs as sou dit Aramees wees in daardie tyd nie.²⁵)

g. Die oorspronklike taal van die Evangelie van Matthéüs was Hebreeus. Dit word bewys nie alleen deur 'n baie ou en hardnekkige tradisie nie, maar ook deur die Evangelie self. Nagenoeg tien beslissende voorbeelde kan aangehaal word wat bewys dat daar agter die Grieks nie net 'n algemeen Semitiese agtergrond nie, maar 'n spesifiek Hebreeuse agtergrond lê en dit met die uitsluiting van die Aramees.²⁶)

Uit die voorgaande getuienisse is dit dus ten oorvloede duidelik dat Aramees nie die enigste volkstaal was nie, maar dat Hebreeus in die tyd van Jesus nog sterk geleef het.

Teen hierdie agtergrond, kan nou gevra word wat was dan moontlik die moedertaal van Jesus — was dit Aramees of was dit Hebreeus?

III. Die moedertaal van Jesus:

A. Ten gunste van *die opvatting dat dit Aramees was*, word veral gewys op die weergawe van sekere woorde en die kruisroep van Jesus in die Aramese taal, soos blyk uit die Evangelies: *Talita, koemi*: „Dogtertjie, Ek sê vir jou, staan op!” (Markus 5 : 41). Dit was die woorde gerig aan die dogtertjie van Jairus. (Koemi kan egter net sowel Hebreeus wees).

Ejjata: „Gaan oop!” (Markus 7 : 34). Dit was die woorde gerig aan die doofstomme in Dekapolis.

Korban: „offergawe” (Markus 7 : 11).

Boanerges: „seuns van die donder” (Markus 3 : 17).

Sefas: „rots”, die bynaam van Simon, die apostel.

Satan of *Satanas* in Lukas 13 : 16.

Gehenna of *Geëmma*: „die helse vuur”, (Matthéüs 5 : 22).

Mammon of *mamonas* in Matthéüs 6 : 24; Lukas 16 : 9—13.

Raka wat beteken leeg, dan leë hoof, dan domkop (Matthéüs 5 : 22).

Pasga in Matthéüs 26 : 2, 17, 18 ens.

Beëlsebul in Matthéüs 10 : 25; Lukas 11 : 18 ens. Die naam beteken „heer van die woning”, en woning bedoel die verblyfplek van die dode.

Abba, „Vader” in Markus 14 : 36. (Abba kan egter net sowel Hebrecus wees, want net soos 'imma kom dit as abba in Mišna-Hebrecus voor in sowel die vokatief as ander naamvalle).²⁷⁾

En eindelik: Groot waarde word deur die ondersteuners van die opvatting as sou die moedertaal van Jesus Aramees gewees het, geheg aan die weergawe deur Markus van die kruisroep van Jesus Eloï, Eloï, lamma sabagtáni (Markus 15 : 34).

B. *Beoordeling van die voorgaande:*

Die kruisroep word apart behandel. Daarom word nou eers gevra, hoe gecoördel moet word oor die Aramese woorde wat van Jesus in die Griekse Evangelies bewaar is?

a. Spreker wil dan die stelling maak dat hierdie Aramese woorde die beste bewys is dat Jesus in die reël nie Aramees gepraat het nie. Blykbaar het Jesus inderdaad hierdie woorde gebruik, maar soos 'n goeie vertaler doen, het Markus hierdie „ongewone” woorde by Jesus onvertaald gelaat.

Hierdie wyse van doen kan met die volgende voorbeeld vergelyk word: Iemand vertaal 'n stuk Duits na Engels. In die Duitse teks tref hy Franse woorde aan.

Hierdie Franse woorde vertaal hy nie in Engels nie, maar neem dit net so in die Engelse teks op.

Veronderstel nou Jesus het in die reël Hebreeus gepraat. By sekere geleenthede het Hy hierdie Aramese woorde gebruik. Omdat die woorde by Jesus „ongewoond” was, het Markus dan as goeie vertaler, hierdie woorde ook *net so, onvertaald*, in sy Griekse Evangelie opgeneem.²⁸⁾

b. Dit is opmerklik dat die direk Aramese woorde (talita, effata, korban, Boanerges, Abba) net by *Markus* voorkom. Markus was ’n seun van Jerusalem en nie Galilea nie. Die vraag ontstaan ook waarom Markus nie méér woorde in Aramees weergegee het, ás Jesus dan inderdaad Aramees in hele toesprake gebruik het.

c. Iemand het gesê dat hy met blymoedigheid die hele teologiese literatuur van ’n eeu sal wil prysgee vir ’n klein papyrusboekie met Aramese gesegdes van Jesus.²⁹⁾ Ons kan maar net sê dat die vervulling van hierdie wens waarskynlik nie moontlik is nie, omdat Jesus nie sulke woorde gespreek het nie. Daar is nog geen bewys dat Jesus ’n hele rede in Aramees gehou het nie.

d. Ons stel ook net die vraag: Het Markus nie moontlik Aramese woorde gebruik in sy Griekse Evangelie omdat Aramees vir sy lesers in Rome — volgens tradisie was sy Evangelie vir die Christene in Rome bedoel — in elk geval nog bekender was as Hebreeus nie?

Hoe ook al, in die lig van al die voorgaande argumente is dit duidelik dat *enkele Aramese woorde* wat by Markus uit die mond van Jesus opgeteken is, nog geen bewys is dat Jesus die volk in Aramees toegesprek het en dat sy moedertaal Aramees was nie.

C. Dit bring ons nou eindelijk by die *kruisroep* van Jesus: „My God, My God, waarom het U My verlaat?” Hierdie woorde is ’n aanhaling uit Psalm 22 : 2.

Al dadelik kan verklaar word dat dit glad nie vasstaan dat Jesus in Aramees uitgeroep het nie:

a. Markus (15 : 34) gee die woorde weer as: *Eloï, Eloï lamma sabagtáni*. Hierdie weergawe van Markus is meer volgens Aramees, maar ook nie heeltemal Ara-

.nees nie. Geen wonder dat in sommige manuskripte die suiwer Aramese vorm: *Elahi, Elahi, lema schebaktáni* voorkom nie.³⁰⁾

b. Die weergawe van Matthéüs (27 : 46) is: *Eli, Eli, lama sabagtáni*, of, om die Grieks meer klankgetrou weer te gee: *Éli, Éli lema sabagtáni*. Die weergawe van Matthéüs is meer, maar ook weer nie hééltemal, volgens Hebreus, die Hebreus naamlik van die Ou Testament soos ons dit ken nie. Psalm 22 : 2 lees daar: *Eli, Eli, lama azabtáni*. Geen wonder nie dat een manuskrip, waarskynlik om die woorde nader aan die Hebreus te bring, dit weergee as: *Eli, Eli lama zaphtanei*.³¹⁾

Die weergawe van Markus is dus nie heeltemal soos Aramees nie en dié van Matthéüs nie heeltemal volgens Ou-Testamentiese Hebreus nie. Die vraag is daarom: Watter van die twee evangelieskrywers het die naaste aan die werklike woorde van Christus gekom?

Die vraag is ook nog of Matthéüs en Markus werklik bedoel het of Jesus se woorde presies weer te gee. Dit pas by die agtergrond van Matthéüs (sien bo) dat die woorde van Jesus by hom meer 'n Hebreuse vorm sou hê. So pas dit by Markus dat Jesus se woorde in sy Evangelie meer 'n Aramese vorm sou hê (sien bo).

Soos verwag kan word loop die opvattinge van geleerdes op hierdie punt sterk uiteen. Baie gee voorkeur aan die „Aramees” van Markus,³²⁾ terwyl ander die „Hebreus” van Matthéüs verkies.³³⁾ Andere weer is van mening dat die Godsnaam in Hebreus uitgespreek is en die res van die roep in Aramees.³⁴⁾ Nog andere wys daarop dat die Targum Onkelos (Targum beteken vrye Aramese oorsetting van die Bybelse Hebreus) die Godsnaam onveranderd gelaat het en lees: *Eli, Eli, metoel mah sjabagtáni*.³⁵⁾ Vanweë die ooreenkoms tussen die woorde van Jesus — dit verskil slegs wat „waarom” betref — huldig sommige die opvatting dat Jesus Psalm 22 : 2 volgens die Targum aanhaal.³⁶⁾ Daar moet egter dadelik op gewys word dat die woorde van Jesus ook tog nie heeltemal soos die Targum is nie.

Om die onsekerheid en verwarring nog groter te

maak, kom hierby dat verskillende manuskripte én van Matthéüs én van Markus afwykende lesinge gee.³⁷⁾

Opsommend kan dus gesê word:

1. Daar is verskil tussen die weergawe van Jesus se woorde by Markus en by Matthéüs.

2. Die weergawe van Markus is meer volgens Aramees, maar nie heeltemal so nie.

3. Die weergawe van Matthéüs is meer volgens die Hebreeus maar nie presies soos die Bybelse Hebreeus nie.

4. Tussen Matthéüs en die Targum Onkelos is daar ooreenkoms wat die Godnaam Eli betref, maar vir die res wyk hulle van mekaar af.

5. Daar is ook tekskritiese verskille.

c. *Konklusie:*

Jesus het dus blykbaar Psalm 22 : 2 nòg in Aramees, nòg in Bybelse Hebreeus uitgeroep.

Daar bly dan nog 'n derde moontlikheid oor en dit is dat Jesus groep het in sy moedertaal — Hebreeus, en wel dié besondere *dialek* van Hebreeus waarin Hy grootgeword het en wat in *Palestina* gepraat is in sy tyd. En, opmerklik genoeg, hierdie Hebreeus kom ooreen met die Hebreeus van die *Mišna* — hoewel spreker nie beweer dat Jesus *Mišna-Hebreeus* gepraat het nie.³⁸⁾ Tewens, dit is selfs moontlik dat Jesus Hom van die Skrifgeleerdes onderskei het, nie alleen wat die *inhoud* van sy onderrig betref nie (Matthéüs 7 : 29: Hy het geleer soos een wat gesag het, en nie soos die skrifgeleerdes nie) maar ook wat die *taal* betref — hulle die „stywer” *Mišna-Hebreeus*, Hy die gewone Hebreeus van die volk.

IV. Slot: Samevattende konklusie:

Hierdie opvatting dat Jesus 'n dialek van Hebreeus gepraat het, pas goed in by die agtergrond wat in voorgaande geskets is: Aramees was beslis nie die enigste omgangstaal van die volk nie. Hebreeus was definitief nog 'n lewende taal in die tyd van Jesus.

Ons konkludeer dus: Dan was die moedertaal van Jesus tog maar Hebreeus — nie die Hebreeus van die

Ou Testament nie, nie die Hebreeus van die Dooie See-rolle nie, nie die Misna-Hebreeus van die rabbi's nie, maar tog Hebreeus, die Hebreeus naamlik van die breë volkslae in die tyd van sy omwandering op aarde. Dit is aan hierdie breë volksmassas wat Hy gekom het om die Evangelie te verkondig in hulle eie taal toe Hy op die aarde was. En toe Hy nie meer op die aarde was nie, na sy dood en opstanding en hemelvaart, verskyn die verheerlikte Jesus aan Paulus op die pad na Damaskus. Die apostel het hiervan later vertel voor Herodes Agrippa II daar in Cesarea. Hy het gesê:

„En toe ons almal op die grond val hoor ek 'n stem met my spreek en in die *Hebreeuse* taal sê: Saul, Saul, waarom vervolg jy My? . . .” (Handelinge 26 : 14).

AANGEHAALDE WERKE:

- 1) Aangehaal deur Grintz, Johoshua M.: Hebrew as the Spoken and Written Language in the last Days of the Second Temple, *Journal of Biblical Literature*, volume 79, 1960, p. 32.
- 2) Dalman, G.: *Die Worte Jesu*, Band I, *Zweite Auflage*, Leipzig, 1930; en: *Jesus-Jeschua*, Leipzig, 1922.
- 3) Du Toit, S.: Die Moedertaal van Jesus en Sy Apostels, 'n artikel in die versameling: *Die Ou Testament 'n Wonder*, Potchefstroom, 1963, p. 107.
- 4) Du Plessis, S. J.: *Jesus en die Kanon van die Ou Testament*, Potchefstroom—Franeker, 1950, hoofstuk A IV, pp. 68 v.v.
- 5) So bv. Grintz (sien bo no. 1); Ben-Yehuda, E.: *Dictionary of the Hebrew Language*, New York, 1939, aangehaal deur Grintz; Segal, M. H.: *Grammar of the Mishnaic Hebrew* Tel-Aviv, 1936; Birkeland, H.: *The Language of Jesus*, Oslo, 1934. Dit is wel waar dat M. Black in 'n artikel: *Die Erforschung der Muttersprache Jesu*, in *Theologische Literatur Zeitung*, Jahrgang 82, Nr. 9, 1957, nog ondersoek doen na die sóort Aramees wat Jesus moes gepraat het. Maar, Black gaan sonder meer van die veronderstelling uit dat dit wel Aramees was wat Jesus gepraat het, sonder om hom rekening te gee van die vraag of dit nog wel so vas staan.
- 6) Vgl. o.a. Grintz, a.w., p. 46.
- 7) Du Plessis, a.w., p. 69.
- 8) Sien o.a. Greijdanus, S.: *Het Gebruik van het Grieksch door den Heere en Zijne Apostelen in Palestina*, Kampen, 1932, p. 7; Du Toit, a.w., p. 101.
- 9) Greijdanus, a.w., p. 35.
- 10) Greijdanus, a.w., p. 45; Dalman: *Die Worte Jesu*, a.w., p. 145;

- Robertson, A. T.: A Grammar of the Greek New Testament in the Light of Historical Research, Fourth Edition, New York, (datum?), pp. 27 en 29.
- 11) Birkeland, a.w., pp. 7 en 8.
 - 12) Vgl. veral Du Toit, a.w., pp. 107—110.
 - 13) Aldus Birkeland, a.w., pp. 18—22.
 - 14) Aldus Segal, a.w., § 5 en Birkeland, a.w., p. 19 stem met hom saam.
 - 15) Aldus Birkeland, a.w., p. 22.
 - 16) Volgens Segal, a.w., p. 15.
 - 17) Aldus Birkeland, a.w., p. 21: „an oral-literary means of communication“.
 - 18) Aldus Birkeland, a.w., pp. 23, 24.
 - 19) Sien Birkeland, a.w., p. 22 en verder Grintz, p. 47.
 - 20) Cf. Birkeland, a.w., p. 23; Grintz, a.w., p. 46.
 - 21) Sien Grintz, a.w., pp. 45, 46.
 - 22) Aanghaal deur Grintz, (a.w., p. 45) uit Jer. Megillah I, 9 (71 b) = Sota VII. 2 = Midraš Ester IV.
 - 23) Sien hiervoor Grintz, a.w., pp. 42—45 wat 8 sulke voorbeelde noem.
 - 24) Sien Grintz, a.w., p. 44, asook Birkeland, a.w., p. 14 wat na dieselfde voorbeeld verwys.
 - 25) So verstaan Birkeland (a.w., p. 13) asook Grintz (a.w., p. 47) dit ook.
 - 26) Grintz, a.w., pp. 33—42 toon hierdie feit op oortuigende wyse aan.
 - 27) Sien Birkeland, a.w., p. 27.
 - 28) Vgl. Birkeland, a.w., p. 25.
 - 29) Aldus Deissmann, A.: Licht vom Oosten, Tübingen, 1909, p. 39; vgl. Du Toit, a.w., p. 111.
 - 30) Vgl. Dalman: Jesus—Jeschua, a.w., p. 185.
 - 31) Codex Bezae.
 - 32) O.a. Strack, H. L. en Billerbeck, P.: Das Evangelium nach Matthäus erläutert aus Talmud und Midrasch, Bd. I, München, 1922, p. 1042; Th. Zahn: Das Evangelium des Matthäus, Leipzig 1922, p. 714; J. A. C. van Leeuwen: Het Evangelie van Mattheüs, uit die serie: Tekst en Uitleg, tweede druk, Groningen en Den Haag, 1918, p. 171; F. W. Grosheide: Het Heilig Evangelie volgens Mattheüs, uit die serie: Kommentaar op het Nieuwe Testament, Amsterdam, 1922, p. 354; H. Olshausen: Commentary on the Gospels, volume III, Edinburgh, 1849, p. 248; G. Dalman: Die Worte Jesu, a.w., p. 43. J. Calvyn: In Novum Testamentum Commentarii, Beriolonie, 1888, volumen II, p. 377; J. P. Lange: A Commentary on the Holy Scriptures, Edinburgh, ongedateer, volume I, p. 526; E. Klosterman: Das Markus-Evangelium, uit serie: Handbuch zum Neuen Testament, Tübingen, 1936, p. 166.
 - 33) O.a. A. T. Robertson: A Grammar of the Greek New Testa-

- ment in the Light of Historical Research, New York, Fourth Edition, p. 29; G. Dalman: Jesus-Jeschua, a.w., p. 185; A. Schlatter: Markus der Evangelist für die Griechen, Stuttgart, 1935, p. 273.
- 34) So Th. Zahn: Einleitung in das Neue Testament, Zweite Auflage, erster Band, Leipzig, 1900, p. 10; E. P. Groenewald: Die Evangelië volgens Markus, uit die serie: Kommentaar op die Bybel, Nuwe Testament, deel II, Pretoria, 1948, p. 392.
 - 35) Vgl. Strack-Billerbeck, a.w., p. 1042.
 - 36) Sien Birkeland, a.w., p. 26 wat na sulke opvattinge verwys, asook Strack-Billerbeck, a.w., p. 1042.
 - 37) Sien Nestle, E.: Novum Testamentum Graece, Stuttgart 1952, by Matthëus 27 : 46 en Markus 15 : 34.
 - 38) Vgl. Birkeland, a.w., p. 26. Hy wys o.a. daarop dat „Tabag” in Aramees en in Misjna-Hebreeus voorkom.